

ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И ОБОГАТЯВАНЕ НА ОСНОВНИТЕ ПОЛИТИЧЕСКИ СИМВОЛИ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВНОСТ СЛЕД 1878 Г.

ТРЕНДАФИЛ МИТЕВ

Терминът “символ” е гръцки. В свободен превод означава “предмет или образ, създадени от хората, за да отразяват някаква изключително важна представа в човешкото съзнание”. Чрез своите символи личностите се опознават и разграничават от “другите”. Важното значение на символа е отредило и изключителната грижа, която обществата полагат за неговата защита и съхранение. Достатъчно е да припомним, че в името само на един символ — “християнския кръст”, през средновековието са проведени шест грандиозни кръстоносни похода до гроба Господен в Ерусалим.

Най-важни от всички символи, използвани в обществения живот, са основните държавни символи. Те са три — гербът, знамето и националният химн. Във връзка с тяхната практическа употреба отдавна са наложени серия от задължителни правила: рисункът и съдържанието им трябва да бъдат впечатляващи, но максимално ясни, за да са лесни за запомняне; държавните символи винаги трябва да се възпроизвеждат по един и същ начин; при графично изобразяване не се допускат никакви творчески оригиналности; символите на държавата не бива да са двусмислени и не може да повтарят чужди образци.

Създаването на основните държавнически политически символи не е еднократен акт. Този продукт на политиката има богата история и сложно развитие. Като правило в тяхната същност е заложена дълбока мъдрост, която отразява конкретни специфики, свързани с битието на дадения народ. Поради това основните държавни символи продължават да съществуват като “артефакт” дори когато дадена държава изчезне от картата на света. (Примерите свързани със символите от епохата на Римската империя, Византия, бившия СССР.) А важността на държавните символи като фактор в политическия процес е наложила създаването и на самостоятелни клонове на хуманитарното знание за тяхното изучаване. Това са хералдиката, изследваща гербовете, вексикологията, която

проучва историята на знамената, и химнографията, чийто предмет са националните химни¹. Да се спрем поотделно върху трите основни политически символа на държавността.

Гербът: като основен отличителен белег на държавата, гербът се изгражда на базата на определени задължителни принципи. Държавният герб не бива да прилича на никой друг родов, семеен или институционален герб; една държава никога не може да има едновременно два официални герба; веднъж възприет, държавният герб не може да се променя във връзка с неговата различна употреба; при обединението на две държави се създава нов герб, интегриращ основните елементи на двата стари герба; гербът е главната отличителна “емблема” или “фигура” на държавата, която се изобразява върху държавния печат, за заверка на най-важните документи; нерядко той се експонира и върху националната валута. Тази му употреба придава законна сила и валидност (нефалшивост) на съответните документи или парични знаци.

Държавният герб има задължителна структура, която е валидна за всички гербове. Най-напред той съдържа щит, предоставящ основното експозиционно поле; следват емблемата — това е главната фигура, изобразена върху щита; цветовата окраска на елементите; корона, поставена над централната фигура на щита - символ на държавния суверенитет и независимост; щитодържатели — обикновено силни животни, ангели, войнски фигури и пр., които “крепят” и придават стабилен стоеж на герба; лента, върху която е изписан основният национален жизнен девиз².

Как се ражда конкретно българският държавен герб? В науката се приема, че до XI век българите нямат все още трайно утвърдена гербова традиция. Причините за това са много: различията съществували в битовата символика, използвана от славяни и прабългари, до средата на девети век; наличието на две духовни епохи — езическата и християнската до княз Борис; в самата Европа държавите все още са в период на градеж. Така че и извън страната не съществува масово разпространена гербова традиция. За пръв път германският император Фридрих I — Барбароса, издава през 1189 г. закон, с който налага задължителността на гербовете различия между родовете и правото на синовете да наследяват гербовете на своите бащи. Въпреки това обаче трябва да се каже, че в България между VII и XI век все пак нещо е направено в областта на държавната политическа символика.

Най-напред българските владетели възприемат фигурата на лъва като основен символен знак, който започва да присъства около важни институции на властта. Например, след като възстановява столицата Плиска, изгорена от император Никифор, хан Омуртаг поставя пред източната порта на главния политически център на България два мраморни лъва³. В Чаталарския надпис се съобщава за пръв път официално, че когато владетелят си издигнал и нова лятна резиденция на брега на р. Тича, пред нея той поставил “четири колони, а върху колоните поставил два лъва”⁴. Лъвът е изобразен и в каменния барелеф “Мадарски конник”. Предпочитанието към фигурата на лъва може да се обясни най-кратко по следния начин: Това е един от уважаваните тотеми на древните българи — т.е. животно, смятано за свещено, чиято сила се е разглеждала като покровител за народа, преди още Аспарух да основе своето ханство на Долния Дунав⁵. А след като България разгромява Византия през 811 г. и за пръв път хан Крум превръща държавата си във велика сила, фигурата на лъва вече е натоварена и с безспорно политическо съдържание: този символ вече е изразявал порасналото самочувствие и реалната политическа мощ на обширната българска държава, чиито граници вече са от Трансилвания до Бяло море и р. Днепър на изток.

Изграждането на трайна гербова традиция напредва значително през периода на Втората българска държава. Първо, нейните владетели заимстват фигурата на лъва от Първото царство, за да осъществят, чрез пряката връзка с миналото, политическа приемственост и легитимност на своята власт. На второ място от значение са и кръстоносните походи. Особено Четвъртият, който довежда до завладяването на Византия и създаването на Латинската империя с център Константинопол. В битката при Одрин, на 14 април 1205 г. цар Калоян разгромява латинците и пленява император Балдуин. В ръцете на българите падат и голямо количество военни трофеи. Между тях имало изобилие от щитове, брони, мечове и др., носещи гербовете на своите предишни притежатели. Този факт, от една страна, дава примери на българския елит, като гербови образци. А от друга, и ново самочувствие на великия български владетел, за да отрази и той по нов начин мощта на своята държава. Така се стига до изработването на първия държавен печат на България, върху който е изобразен лъвът. Това е известният пръстен печат на Калоян, открит в неговия гроб.

С този печат българският цар е заверявал писмата си, които е изпращал до Рим в известната кореспонденция с папа Инокентий Трети. Фактът, че римският първосвещеник отговаря благосклонно на Калояновите писма, по същество придава официално международно признание на новия отличителен белег на Втората българска държава. Впоследствие лъвът получава масово разпространение в границите на България: изобразяват го върху златни накити; върху дъната на съдове, произвеждани в стила “търновска рисувана керамика”, които са използвани в царския дворец; лъвът се появява и върху златотъканите одежди на аристокрацията. (В Боянската църква, върху дрехата на съпругата на севастократор Калоян — красивата Десислава, е изобразен лъв); лъвската глава присъства като заглавка в ръкописните книги; лъвовете се откриват върху миниатюри и по икони⁶.

Най-съществен принос за цялостното оформяне първообраза на българския държаван герб прави обаче цар Иван Шишман. Неговото управление съвпада с надвисналата заплаха от завоеванието на османските турци. За да издигне самочувствието на народа си, владетелят прави следващите стъпки: лъвът е изобразен върху щитовете на войните от българската армия; лъвът е изсечен и върху българските монети, които са в обращение по това време. И най-важното — Иван Шишман изработва т.нар. “Трильвов медальон”. По същество това е герб. Върху фигура, наподобяваща щит, хоризонтално, една над друга са изобразени три фигури на лъвовете. Смята се, че така са маркирани трите класически провинции на българската държава — Мизия, Тракия и Македония, които е трябвало да бъдат защитени от чуждия завоевател.

Със завладяването на държавата от османските турци българската гербова традиция продължава да се развива и обогатява. През 1414 г., само 18 години след падането и на Видинското царство, е проведен Константианският вселенски църковен събор. На него присъства видният представител на Търновската книжовна школа Киприян. По това време той вече е емигрант и е избран за митрополит на Киевска Русия. По негово предложение в протоколите на събора са изобразени два варианта на българския герб. Първият отразява герба на цар Иван Шишман с трите хоризонтални лъва, над които вече е поставена царска корона, съгласно наложилата се по това време хералдическа традиция. Като втори български герб е представена фигура на един лъв, изправен на задните

си крака, готов за борба, поради което е и “въоръжен”. Тоест — с нокти, издадени напред, извън лапите. Над щита, носещ изправения лъв, е поставена не царска, а по-малка, княжеска корона. Изследователите на тази проблематика тълкуват направената промяна по следния начин: по същото време като емигрант в двора на унгарския крал е живеел и законният наследник на българския престол — княз Фружин. Видните български аристократи в емиграция очевидно са поддържали връзка помежду си. Затова се приема, че новата фигурална композиция — на изправения “въоръжен” лъв, готов за бой, отразява готовността на поробения български народ да води борба за своята свобода и независимост. А короната над изправения лъв не е царска, а княжеска, тъй като Фружин в момента не е суверенен държавен владетел, а княз в изгнание.

През 1487 г. един от най-големите европейски хералдици — Улрих фон Рихентел, заимства от протоколите на Константианския събор българския еднолъвов герб и го публикува в своя знаменит гербовник. Оттам, през 1601 г. Мавро Урбини заимства герба на българите и го публикува в труда си “Книга историография”. През 1722 г. епископът на Новгород — Теофан, превежда това съчинение на руски език, като на страница 398 препредава точно българския еднолъвов герб. В резултат на тази “миграция” на българския герб през 1741 г. става възможно Христофор Жефарович да направи своята поредна заемка и да публикува еднолъвовия български герб в знаменитата си “Стематогрaфия”. Това впрочем е най-изчистеният и впечатляващ графичен вариант на герба, който е създаван до този момент. Щитът е напълно симетричен, лъвът е изобразен перфектно върху тъмен фон, а княжеската корона е предадена с всичките ѝ ювелирни детайли. Съчинението на Жефарович е било отпечатано в значителен за времето си тираж и така информацията за българския герб достига до епохата на Възраждането⁷.

Българският герб с изправения лъв, готов за борба, е изобразен върху знамето на българския доброволчески отряд, сражавал се в редовете на руската армия през Кримската война. Георги Раковски го поставя върху печата на “Привременното правителство”, използван по време на Първата легия от 1862 година. През 1871 г. идеологът и организатор на Вътрешната революционна организация — Васил Левски, изработва печат на БРЦК, централно място в който също заема коронованият лъв. Така основният компонент в българския гербов символ достига и до

Освобождението.

Официалното утвърждаване и провъзгласяване на българския държавен герб става по време на Учредителното събрание във Велико Търново, през зимата на 1879 г. По въпроса за облика на герба спор водят главно Петко Каравелов и П. Р. Славейков. Каравелов настоява лъвът да се постави върху щит, оцветен в зелено, с аргумента, че зеленият цвят символизира цвета на хайдушките знамена, използвани в борбите от предосвободителната епоха. Славейков доказва обаче, че е правилно лъвът да се постави върху щит, оцветен в червено. Първо защото това е “владетелският цвят” на българските царе от средновековието. А освен това точно така българският герб е изобразен и от Жефарович в “Стематографията”. В последна сметка член 21 на Търновската конституция прогласява, че гербът на Третата българска държава е “златен коронован лъв на тъмно червено поле. Над полето княжеска корона”⁸. Първият графичен вариант на герба за практическа употреба е изработен веднага във Виена. Но поради обстоятелството, че не е бил приет и специален закон за държавния герб, по-късно той неколkokратно е преработван по настояване на монарсите. Така е осъществена една дълга “гербова еволюция” вече в рамките на свободна България, което обаче е тема за друго изследване. Тук е важно да се подчертае, че въпреки внасяните промени основното остава непроменено — изправеният “въоръжен” лъв, готов за борба. В обстановката, наложена на Балканите с Берлинския договор от 1878 г., той вече символизираше готовността и стремежа на свободната българска държава да съдейства за освобождението на българите, останали по волята на великите сили под властта на султана.

Българският триколор: знаменната традиция на българите има над 2000 годишна история. В отговор 33-и на папа Николай до княз Борис се казва изрично: ”Вие заявявате, че когато сте влизали в сражение, досега обикновено сте носили като военно знаме конска опашка”⁹. Следователно през езическата епоха, далеч преди създаването на ханството си на Долния Дунав, българите използват за знаме конската опашка, привързана върху бойно копие. Изборът на този символ също не е случаен. В светогледът на прабългарите конят е заемал особено важно място. Той е третиран като един от най-сакралните тотеми на рода. Защо? Конят е бил главната двигателна сила в ежедневието битов живот на народа; на коня се основава главната ударната мощ на прабългарската ар-

мия; конят осигурява мляко, месо, кожи за изхранването и обличането на човека. Предвид на това конската опашка е смятана като символ на онова, което гарантира съществуването, оцеляването и военните победи на българите¹⁰.

Първоначално знамето, във варианта конска опашка, е било предимно военен атрибут. То е маркирало мястото, на което в даден момент се намира ханът — главнокомандващ армията. По време на бой, според движението на знамето, отделните отряди са проследявали местонахождението на хана, за да прегрупират своите сили така, че да постигнат победа. За да бъде лесно забележим маркер — особено през зимата и лятно време при силно слънцегреене, винаги е избирана конска опашка в тъмночерен цвят.

Кога и защо в българската държава се появява платненото знаме и какъв е бил неговият цвят? Византийският хронист Константин Манасий като описва как хан Крум е разгромил армията на император Никифор, отбелязва изрично, че “над главите на конниците (българи) стърчат дълги сиви копия и две червени знамена”. Този факт обикновено се тълкува по следния начин: знае се, че първото платнено знаме във Византия е изработено по заповед на император Константин Велики през четвърти век, след приемането на християнството за официална религия. То е било оцветено в червен цвят, смятан за символ на неприкосновената владетелска власт на императора самодържец. Император Никифор обаче е сразен на бойното поле. Правилата на средновековната политическа практика допускат в такъв случай победителят да има правото да наследи всичко онова, което дотогава е принадлежало на победения вероломен нашественик. Освен това хан Крум е известен и като велик законодател и реформатор на държавата. Създал велика България като един от решаващите фактори в Европа, логично е той да е помислил за усъвършенстване и на официалната държавна символика чрез вграждане в нея на резултатите от своите велики победи на бойното поле. Най-вероятно обаче до приемането на християнството в средата на девети век в практиката все още се е използвало и старото знаме — конската опашка.

Платненото знаме се налага като доминиращ официален политически символ в България при царуването на Симеон Велики. С приемането на християнството всички символи на държавността и вярата,

свързани с езичеството, са били изоставени. Включително и конската опашка. Велик държавник и пълководец, през 917 година Симеон на-нася ново катастрофално поражение на византийците в битката при р. Ахелой. Наложил пълната си доминация над Балканите, българският владетел започва да се титолува “император на българите и ромеите”. Претенцията му за официално признаване на императорската титла е следващото важно основание той да възприеме червеното императорско знаме и за официален политически символ на българската държава. По това време е въведена и практиката преди армията да влезе в бой, да се извършва освещаване на нейните знамена от българското християнско духовенство.

Знаменната ни традиция се обогатява през периода на Второто българско царство. На 8 ноември 1204 г. в Търново пристига пратеникът на папа Инокентий III — кардинал Лъв. Тогава той връчва официално на цар Калоян кралска корона, скиптер и знаме. Върху него били изобразени ключовете на св. Петър. Единият символизираше пътя на земния човек към вратите на рая, а другият олицетворявал посоката към ада. С този акт българският крал получава официално международно признание като независим владетел, имащ легитимно право да използва и официално такъв така важен, основен символ на държавността, какъвто е платненото знаме.

Два документа от средата на XIII век доказват, че царете и на Втората българска държава продължават да използват червения цвят на знамената. През 1230 г. Иван Асен II разгромява епирския деспот Теодор Комнин. За трети пореден път България се превръща във велика сила и решаващ политически фактор на Балканите. Това обстоятелство полага основите на активни търговски отношения с италианските градове-републики. За целта италианецът Пиетро Висконте прави дълго пътешествие по черноморското крайбрежие, за да опознае разположението на градовете и пристанищата. Тогава той изработва специална карта, нужна на търговците. Върху нея над град Варна е нарисувано знаме, което съдържа червен цвят¹¹. Пет години след него в Търново, по търговски дела пристига и Анджелио де Лорето. Той видял лично над царския дворец да се вее червено знаме. Тези факти говорят, че през периода на Втората българска държава, знамето вече не е само военен атрибут. Към началото на тринадесетото столетие и българските владетели вече

го превръщат в една от най-важните инсигни (символи) на централната политическа власт в държавата и белег за нейния суверенитет. Тоест и в България знамето вече се разглежда като основен политически символ на държавността и независимата власт на владетеля самодържец.

Завладяването на България от османците е свързано с криза в българската знаменна традиция. Завоевателите унищожават всяка следа, която свидетелства за независимата българската държава. Знамена се изличават от иконите, ликвидират се каменни надписи или барелефи с наличието на знаме, книгите, съдържащи миниатюрни рисунки със знамена, се изгарят и т.н. Целта е ясна — да се ликвидира един от най-ярките народностни символи, за да се облекчи процесът на асимилация на българите. Въпреки положените усилия обаче знаменната традиция при българите не е унищожена. Тя само частично е видоизменена.

Практически веднага по българските земи възниква стихийното хайдушко движение. Започва борбата за свобода. В нейния ход знамето отново става постоянен спътник и символ на българската надежда. Всяка от хайдушките дружини си изработва свое знаме. То се поверява на един от най-смелите и авторитетни хайдутини — байрактаря. Променя се обаче цветът на знамената. Хайдушкото знаме вече е предимно в зелен цвят. Този факт се тълкува по много начини. Смята се, че зеленото е цветът на гората — майката закрилница на хайдутите. Зеленото е символ на раждането, растежа и живота, на младостта и бъдещето и т.н.

През епохата на Възраждането зеленото знаме запазва своите позиции и при организираното четническо движение. По инициатива на Г. С. Раковски след Кримската война върху зеленото знаме започва да се извезва и гербовият символ на българите — лъвът. Впоследствие лъвът върху знамената е изобразяван как тъпче полумесеца — символ на султанската власт в Османската империя; в лапата си държи меч, а под него започва извезването и на паметния народен девиз: "Свобода или смърт".

Междувременно в началото на 60-те години Раковски поставя началото на организираното националноосвободително движение. Разработвайки в детайли неговата идеология, той обръща специално внимание и върху знаменния символ на българите. Така с името на Раковски се свързва появата на триколяра, в който е закодирана дълбока политическа символика и държавнотварна мъдрост. Как Раковски стига до

трикольора и кои са основните му съображения, за да избере зеления, белия и червения цвят за негово градиво?

От документите на Раковски и от спомените на неговите съвременници става ясно, че патриархът на българската революция най-напред бил силно впечатлен от факта, че “трикольорните знамена носят успехи на своите народи”. Като примери му служели Русия, под чийто трикольор Романовата династия създава от XVII до XIX век най-голямата държава на планетата; под своя трикольор французите извършват първата демократична революция на новото време, като създават първата писана конституция в Европа и налагат републиката; начело с трикольора си италианците успяват да отхвърлят чуждата власт и да обединят своето отечество и т.н. Ето защо Раковски се ориентира трайно към създаването и на български трикольор.

Сам изследовател на историята, той е бил добре информиран за това, че червеният цвят е предпочитаният символ на владетелската власт в средновековната българска държава. Освен знамето до 1396 г. царят в Търново задължително е носел червени ботуши на краката си. В пурпурночервен цвят са били и хламидата и дивитисионът — официалните представителни одежди на владетеля. Така че изборът на червения цвят в българския трикольор е символизирал връзката със средновековната българска държавностна традиция. Идеята на Раковски е да се установи пряка приемственост в официалната политическа символика между “старата” и “бъдещата” свободна България. Зеленият цвят е заимстван от хайдушките знамена като символ на непрестанната борба за свободен живот на българите. А белият цвят е възприет като символ на светлината, на надеждата и чистотата в човешките помисли, които са доминирало идейното градиво на българския народен дух през Възраждането.

Трикольорът за пръв път е пуснат в официална политическа употреба по време на Първата българска легия, създадена от Раковски в Белград през 1862 година. Най-напред върху реверите на легионерските униформи са пришити трицветни отличителни ленти. По личното разпореждане на Раковски е изработено и първото трицветно знаме — официалното знаме на легията. А за да наложи трайно трицветта като нов политически символ на българите, Раковски плаща на италианския художник А. Сакко да нарисува знаменитата картина “Раковски в Балкана”. В нея идеологът на революцията е изобразен с развян трикольор по

време на бой. На върха на знамето е поставен православен кръст. Тази картина впоследствие многократно е била литографирана в календари и като отделни отпечатъци, така че до Освобождението трикольорът добива широка популярност сред българския народ. Тук обаче трябва да се отбележи една важна подробност: при създаването на трикольора Раковски подрежда цветовете в порядъка — зелено, бяло червено.

Вариантът на трикольора — бяло, зелено и червено е създаден в навечерието на руско-турската война през 1877 г. При формирането на българското Опълчение емиграцията в много румънски градове започва да шие знамена, за опълченските дружини. Търговецът Иван Параскевов от гр. Браила закупува от Виена специална коприна и възлага на дъщеря си — Силияна Параскевова, да ушие трикольорно знаме в порядъка бяло, зелено и червено. На 8 май 1877 г. Силияна и Иван Параскевови отнасят своето знаме в гр. Плещ, където по това време лагерува Опълчението. Присъства и владиката Панарет Рашев. В завързалия се разговор той попитал Иван Параскевов защо е коригирал цветовия порядък, наложен от Раковски. Отговорът гласял: “Цветовете трябва да са така, защото червеното символизира най-старата ни държава и то трябва да е най-отдолу. Зеленото да е над него, защото то е символ на по-новите ни борби за свобода. А бялото трябва да е най-отгоре по няколко причини. Едната е, че буквите “б”, “з” и “ч”, с които започват трите цвята, стоят в азбуката една след друга — по-напред е б, след нея е з и накрая е ч. Най-важното обаче е, заявил Параскевов, че с буквата “б” започват думите “бяло”, “Бог” и “България”. Така че ако бялото е най-отгоре, с помощта на Бога и България ще бъде “отгоре” — т.е. ще я видим освободена”. (Впрочем подобни предсказания са много характерни за хората от онази епоха на страшни погроми и велики надежди. Достатъчно е да припомним знаменитите изчисления, правени от героите на романа “Под игото”, чрез комбинирането на цифрите от 1876 г., от които получават известното пророческо изречение “Туркия ке падне”).

“Народната политическа философия” на Иван Параскевов направила силно впечатление на присъстващите. Поради това трикольорното знаме било поето лично от главнокомандващия дунавската руска армия — Великия княз Николай Николаевич, който го връчил на Четвърта опълченска дружина. Под този трикольор опълченците участват в тежките боеве край Стара Загора и в епичната битка на връх Шипка, чието спе-

челване реши и благоприятния изход на войната за България. Така че, опръскан и с кръв, триколюрът в порядъка бяло, зелено и червено вече действително символизираше “раждането на свободата” и за българския народ. Ето защо, когато през август 1878 г. императорският комисар в България княз Довдуков—Корсаков организира първия военен парад на Българската земска войска, начело се вее само бяло, зелено, червеният триколюр. Неговата слава вече е обходила българската земя. В резултат, когато през февруари 1879 г. във Велико Търново е открито Учредителното събрание, триколюрните знамена масово се използват като “политическа украса” върху обществените сгради и в залата на събранието. А народните представители са единодушни, че триколюрът във варианта бяло, зелено и червено, трябва да бъде обявен незабавно и като втори официален политически символ на новата българска държавност. По предложение на народния представител Никола Михайловски е направено само уточнението, че трите цвята “трябва да бъдат хоризонтални”. Така на 26 март 1878 г. в чл. 23 на Търновската конституция е записано официално: “Българското народно знаме е трицветно и състои от бял, зелен и червен цвят, поставени хоризонтално”¹². В резултат е наложен окончателно и вторият официален символ на българската държавност, интегрирал в своята същност богатите традиции на държавотворната мисъл на нашия народ и белезите, останали от неговите борби за свобода и независимост.

Националният химн на България. В политически смисъл под “химн” се разбира “особено тържествена и хвалебствена песен”, която в древността се е изпълнявала в израз на почит към различни божества или герои, а в новото време за прослава на държавата. Държавният химн е предназначен за групово и масово пеене (в съпровод с музика) по особено важни поводи, свързани с текущия политически живот и националните празници. Поради това неговият текст трябва да бъде силно въздействащ, а мелодията му лесно запеваема. Ритъмът на химна най-често е маршов.

В масовата практика държавните химни са създавани главно по два основни начина. Първият — определена историческа песен, станала любима на даден народ по някакви обективни причини, постепенно се налага като държавен химн. Вторият — владетелят възлага на велик музикант да напише специално възхвално музикално произведение, ко-

ето се обявява за държавен химн. Традицията на Османската империя например е повелявала при възцаряването на всеки нов султан, да се съчинява и нов държавен химн на османците.

Как възниква и се развива българската химнографска традиция? Най-старите известни ни химнографски образци по нашите земи са свързани с епохата около християнизирването на България. Учениците на Кирил и Методий — Климент, Наум и Ангеларий, когато пристигат в Плиска при княз Борис, пренасят и химните, написани от Кирил, в прослава на папа Климент Римски, и от Методий — в чест на Св. Димитър Солунски. Впоследствие, полагайки основите на цялостната християнска духовност в новото си отечество, първоучителите на българския народ създават собствени химни, изпълнявани от духовенството в храмовете, за прослава на славянската писменост и нейния покровител — княза. През периода на Второто българско царство творците, работили в Търновската книжовна школа, възраждат и обогатяват българското химнопеене. В навечерието на османското нашествие в него преобладават родолюбивите мотиви, за да се подтикне народът към съпротива срещу завоевателите. Някои изследователи приемат, че през тази епоха е била създадена и знаменитата песен “От кога се е мила моя майно ле, зора зазорила”, прославяща борбата срещу нашественика, начело с цар Иван Шишман.

Между XV и XVIII век българската химнографска традиция оцелява в манастирите, където са създадени такива тържествени, прославни песенни шедьоври като “Многая лета” и “Достойно ест”. През епохата на Възраждането организираните борби за национално освобождение поражда новите, български революционни химни. Най-широко разпространение получават песните на Добри Чинтулов “Стани, стани юнак балкански”, “Къде си вярна, ти любов народна” и “Вятър ечи, Балкан стене”. Те се пеят тайно от целия български народ и изиграват велика обновителна роля в цялостната еволюция и трайното моделиране облика на модерната българска политическа култура на новото време. В навечерието на Априлското въстание от 1876 г. подобна роля играе и песента съчинена от Стефан Стамболов “Не щеме ний богатство, не щеме ний пари”.

Решаваща роля за полагане основите на официалния, национален химн на Третата българска държава обаче изиграва песента “Шуми

Марица”¹³. Тя има следната история. След погрома на Априлското въстание отношенията между Сърбия и Османската империя се влошават рязко. Стига се до война. В град Кладово започва формирането на големи емигрантски, доброволчески чети, които да подпомогнат сръбската армия. От Русия като доброволец пристига и известният генерал П. Черняев. Българските доброволци са най-много и са поставени под командата на руския генерал.

На 5 юли 1876 г. дружините тръгват за сръбско-турската граница с изключително висок боен дух. Очакванията са, че сръбската армия ще премине на българска територия, ще се намеси и Русия, след което да се придвижи разрешаването и на българския въпрос. Затова доброволците по време на движението си пеели всевъзможни революционни песни. В тази особено приповдигната атмосфера, следвайки генерал Черняев, търновецът Никола Живков буквално на коляно написал текста на “Шуми Марица” и започнал да я пее. Като основа за мелодията му послужила една немска песен — “Когато войниците маршируват през града”, която авторът научил в училище от своя преподавател по пеене Атанас Гранитски. Самият Гранитски е от град Шумен. След революцията в Европа от 1848 г. там се настанява голяма емигрантска колония от Австро-Унгарската империя. Нейните представители пренесли със себе си и въпросната мелодия, която Гранитски и Живков българизират в доста голяма степен¹⁴.

Никола Живков бил добър певец, а и текстът на “Шуми Марица” се оказал изключително завладяващ. Голямата българска река, събрала окървавените води на Въча и Тополница, край чиито брегове загиват въстаниците от Панагюрище, Еледжик, Батак, Брацигово, Перушица и другите бунтовни села на България, се явила събирателен образ, а и символ на българската саможертва в името на свободата. А “шумът” на окървавеното речно течение трябвало да напомня на българите каква е цената, с която е постигната тяхната свобода. Песента се харесала на доброволците, те я научили ведната и я пеели масово до края на Сръбско-турската война.

През зимата на 1877 г. Никола Живков се завръща в Румъния и там пише пиесата “Илю Войвода”, в която пресъздава обстановката от наскоро приключилата война. Тази пиеса веднага е поставена и играна от емиграцията в Плоещ и Браила. Героите на творбата естествено

пеели постоянно “Шуми Марица”. Така към навечерието на руско-турската война от 1877-1878 г. песента получава изключително голяма популярност сред българската емиграцията във Влашко. Болшинството от опълченците били бивши доброволци от войната между Сърбия и Турция през отминалата 1876 г. По този път песента “Шуми Марица” става една от основните песни, които съпровождат победоносния поход на Опълчението в решителните битки за освобождението на България. Решаваща за началото ѝ като български национален химн се оказва ролята, която тази песен изпълнява по време на драматичните боеве на връх Шепка.

Най-тежките сражения с армията на Сюлейман паша опълченците водят между 9 и 11 август 1878 година. В последния ден българите са обградени от всички страни. Куршумите свършват. Ситуацията е критична — ако ордите на Сюлейман преминат Балкана и се съединят с армията на Осман паша, обсадена в Плевен, изходът на войната не изглежда оптимистичен за България. Поради това опълченците се хвърлят на ръкопашен бой с противника, излагайки голи гърди срещу куршумите. И точно в този епичен миг, бойците на Трета опълченска дружина запяват гръмогласно “Шуми Марица окървавена, плаче вдовица люто ранена...” Опълченците се бият и пеят! Без да жаят своя живот. Докато пристигне спасителната подкрепа, оказана от частите на ген. Радецки. Така Шипченската позиция е спасена! Тази военна победа предрежда окончателния благоприятен изход от войната в полза на българското освобождение.

Нито една друга българска революционна песен обаче не е изиграла такава мобилизираща дори съдбоносна роля за постигането на крайния положителен резултат от многовековните титанични усилия на българския народ. Това е причината песента “Шуми Марица” веднага да придобие всенародна популярност. До такава степен, че депутатите в Учредителното събрание през зимата на 1879 година дори не разискват проблема за българския държавен химн. Той вече е избран от самия български народ. Ето защо в текста на Търновската конституция липсва специален член, регламентиращ съдържанието на държавния химн. Този официален политически символ на Третата българска държава е наложен от историята и народната победа. През 1912 г. Иван Вазов само дообработва текста на песента с цел да римува фразите и отстрани

някои диалектни изрази в текста. “Шуми Марица” е национален химн на България до промените на 9 септември 1944 г., когато в новата обстановка е създаден друг основен песенен политически символ за прослава на българската държавност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Направеното дотук изложение на фактическия материал доказва по безспорен начин, че към началото на свободния политически живот в средите на българската нация беше приключил и процесът, свързан с осмислянето и утвърждаването и на основните символи на държавността. Още едно видимо доказателство, че към третата четвърт на XIX век българите вече са напълно съзрели в политическо отношение, за да се самоуправляват в границите на свое независимо отечество. Неговите основни политически символи не са нито “дарение”, направено от страна на някакви външни фактори, нито са пошли имитации на чужди образци. Основните символи на нова България са продукт на един изключително сложен и продължителен процес на приемственост, възстановяване, актуализация и обогатяване на фундаментални ценностни наслоения, съчетали в себе си главните постижения на една тринадесетвековна държавностна традиция.

Бележки:

¹Иванов, И., Символите на България, С., 2004, с. 10 и сл.

²Пак там.

³Единият от тях беше открит по време на археологическите разкопки в Плиска и сега се съхранява в Националния археологически музей в София.

⁴Бурмов, Ал., П. Петров Христоматия по история на България, С. 1968, с. 10 и сл.

⁵Стойнев, А. Светогледът на прабългарите, С., 2006, с. 88.

⁶Като доказателство за това твърдение е достатъчно да се прегледат илюстрациите, поместени в История на България, т. III, изд. на БАН, С., 1982 г.

⁷Иванов, И., цит. съч. с. 40 и сл.

⁸Български конституции и конституционни проекти. С., 1990, с. 22.

⁹Бурмов, Ал., П. Петров, цит. христоматия, с. 40 и сл.

¹⁰Стойнев, А., цит. съч., с. 54 и сл.

¹¹История на България, т. 3, с. 236-237.

¹²Конституции и конституционни проекти..., с. 22.

¹³Анчев, А. Шуми Марица. Първият български национален химн, С., 1992.

¹⁴Шишманов, Ив. Историята на “Шуми Марица”. В: ”Денница”, №2, 1891, с. 350 и сл.